

Национален форум „Предизвикателства
пред развитието и разпространението на българския
език, литература и култура“

ВОДИ ЛИ НЕПРАВИЛНАТА АРТИКУЛАЦИЯ И ПЕРЦЕПЦИЯ НА СЪГЛАСНАТА Л ДО ГРЕШКИ ПРИ ПИСАНЕ?¹⁾

Гергана Падарева-Илиева, София Мицова
Югозападен университет „Неофит Рилски“

Резюме. В предходни наши изследвания доказваме, че изговорът на алвеоденталната съгласна [л] като [љ] във всяка позиция в думата, с изключение на позицията пред предни гласни, е масово явление особено сред по-младите носители на българския език. В настоящата статия представяме резултатите от експеримент, чиято цел е да провери доколко тази артикулация води до съответна перцепция и може да е причина за допускане на правописни грешки. В експеримента участваха четиридесет и един ученици от V и VI клас. Получените резултати показаха ясна тенденция към задълбочаване на проблемите в правописа, дължащи се на неправилната артикулация и на съответната перцепция на алвеоденталната съгласна [л].

Keywords: alveodental consonant l, incorrect articulation, spelling mistakes, perception

Проблемът за некоректния изговор на алвеоденталната съгласна [л] като [љ] в последните години стои на дневен ред пред нас, тъй като все по-често се сблъскваме с него: *неправилна артикулация на [л] и произтичащо от това възприемане на този звук като друг.*

Съгласната [л] е единствената латерална съгласна в българската консонантна система заради образуваните при коректна артикулация латерални проходи в устната кухина. Едновременно с образуваните проходи върхът на езика е плътно долепен до границата между алвеолите и горните резци. По този начин в устната кухина се оформя преграда, която не позволява на издишната въздушна струя да премине осевата линия между гласните връзки и устните. Основната артикулация на съгласната *изключва* участие на устните. Участие на устните се реализира при изговора на алофона [l^w] като допълнителна артикулация (резултат от позиция пред лабиални гласни [o], [y]) към основната, която остава непроменена. Това коректно учленение е в процес на избледняване през последните три десетилетия и се променя към учленение на [љ]. Типично за тази некоректна

артикуляция е участието на устните, като върхът на езика не образува алвеодентална преграда, а е отпуснат зад долните резци, както при артикулацията на високата задна гласна [y]. Резултатът е [ʏ]. Проблемът не засяга артикулацията на палатализирания алофон [ɥ] пред предните гласни [e] и [i], който се изговаря коректно дори и от артикулиращите [ʏ] вместо [л].

В логопедичната литература изговорът на [л] като [ʏ] се разглежда като артикулационно нарушение – „билабиален дисламбдацизъм“ (Андреева, 2014). Той обаче е толкова масов, че се превръща в проблем на социолингвистично равнище и смятаме, че има своето обяснение от гледна точка на фонетиката и фонологията (Padareva-Ilieva, Mitsova, 2014).

В лингвистичната литература досега въпросът се засяга от две гледни точки – като диалектна черта (Стойков, 1956; Холиолчев, 1974; Жобов, 2004; Кочев, 2007; Буров, 2013 и др.) и от книжовна гледна точка, като „нова“ експанзивна артикулационна особеност (Холиолчев, 1974; Мурдаров, 2001; Жобов, 2004; Падарева, 2009 и др.) без пряка връзка с диалектите. Допреди няколко години липсваха експериментални изследвания, които да докажат масовостта на тази неправилна артикулация на [л] въпреки наличието на отделни наблюдения в тази посока. Ние разглеждаме проблема по-задълбочено, като обвързваме въпросната артикулация със семантиката и правописа (Падарева-Илиева, Мицова, 2012). Аргумент в подкрепа на твърденията ни, че изговорът на [л] като [ʏ] във всички позиции в думата, без позиция пред предни гласни, е масово явление, са резултатите от наше изследване, проведено през 2013 година (Padareva-Ilieva, Mitsova, 2014). В тогавашния експеримент взеха участие 30 произволно избрани лица – студенти от специалностите „Българска филология“, „Английска филология“ и „Логопедия“ на ЮЗУ „Неофит Рилски“. Специалностите бяха нарочно подбрани, тъй като обучаващите се в тях студенти би трябвало да имат коректна артикулация и теоретични познания за реализацията ѝ. Задачата им беше да прочетат пет изречения, съдържащи думи с различна позиция на [л] в тях. Резултатите от експеримента показаха, че нито един от участниците не изговаря коректно [л] във всички позиции в думата. Нашата дипломантка Соня Божанина (Божанина, 2014) направи наблюдение над българската медийна реч и интернет форумите през 2013 и 2014 г. Тя откри, че [ʏ] вместо [л] може да бъде чуто от всички медии в цялата страна. Това потвърждава наблюдението ни, че тази артикулация е експанзивна и не се ограничава само до определени територии и конкретни речеве ситуации. Досегашната ни работа по проблема и наблюденията ни в тази посока показват, че некоректната артикулация на [л] като [ʏ] е все по-налагаща се тенденция в съвременната българска реч (Мицова, Падарева-Илиева, 2016). Според нас тя определено е резултат от вече дългогодишен масов изговор от страна на медийните лица, в семей-

ството, в институциите, където се очаква изговорът да следва нормата, дори и от учителите в училище. На този проблем не се обръща никакво внимание.

Откакто се занимаваме с този въпрос, наблюдаваме писмени работи на студенти и ученици, както и текстове в интернет (форуми и социални мрежи). Събраният материал все повече затвърждава убеждението ни, че некоректната артикулация се отразява на правописа. Все по-често срещаме думи с правописни грешки, които се отнасят до замяната на буквата *л* с буквата *у* и обратно (*лайфай* вм. *уайфай*, *аувеодентална* вм. *алвеодентална*, *пауаталност*, *палатауност* вм. *палаталност*, *сална* вм. *сауна*, *Константинопоу* вм. *Константинопол*, *палза* вм. *пауза*, *Халс* вм. *Хаус*, *валчер* вм. *ваучер*, *нетлорк* вм. *нетуърк*, *Рейнбол* вм. *Рейнбоу*, *Хил* вм. *Хю*, *алдио-* вм. *аудио-*, *калчук* вм. *каучук*, *куош* вм. *клош*), както и пропускане на буквата *л* (*филоогия* вм. *филология*, *Уксор* вм. *Луксор*) или вмъкването ѝ в позиция пред или след *у* (*блуза* вм. *буза*, *галобица* вм. *гаобица*, *куплувам* вм. *купувам*, *луиски* вм. *уиски*).

В други наши публикации сме отбелязвали, че освен проблеми с правописа тази артикулация довежда и до възможно семантично объркване не само на отделни думи (*склош* (*скуош*)/с *клош*), но и на цели изречения, защото контекстът невинаги помага:

Алт – аут: Тази певица е алт/Тази певица е аут.

Получавам – поучавам: Той знае само да получава./Той знае само да поучава.

Лобирам – обирам: Откакто зае този пост, се научи само да лобира./Откакто зае този пост, се научи само да обира.

Блуза – буза: Нарисувах дете с малко носле и червена блузка.

Блуден – буден: Днешната блудна младеж.../Днешната будна младеж... (Падарева-Илиева, Мицова, 2012).

Предполагаме, че проблемът с правописа е особено отчетлив сред учениците, но подобно изследване липсва. Смятаме, че е важно да се направи обективна оценка на базата на резултати от конкретен експеримент и да се отговори на въпроса дали този проблем действително се среща често сред учениците. Това е и причината, която ни провокира да проведем такъв експеримент именно сред ученици. Една от целите ни е не само да покажем съществува ли тенденция за допускане на правописни грешки (замяна на буквата *л* с буквата *у* и обратно), но и в случай че нашето предположение се окаже вярно, то да бъде възприето като сигнал за съществуващ проблем, който заслужава специално внимание още в началния курс на обучение.

Представеният тук експеримент е пилотен. Той включва четиридесет и един ученици от V и VI клас от произволно избрано основно училище в

Благоевград. Целта на експеримента е да проверим дали се допускат правописни грешки от посочения по-горе тип.

Вербалният материал се състои от изречения, в които има думи, съдържащи *л*. Изреченията бяха продиктувани от двама филолози с коректна артикулация на алвеоденталната съгласна [л], нарочно подбрани по този признак, за да изключим допускането, че евентуални правописни грешки от страна на учениците са в резултат на неправилно изговаряне от диктора.

– За рождения ми ден ми подариха ваучер от магазин за играчки.

– Децата слушаха приказката на аудиозапис.

– Гумите на автомобилите са направени от каучук.

– Аудиторията беше празна.

– След всяко изречение има кратка пауза.

– За да станеш учител по български език, трябва да учиш българска филология.

– Моята сестра е студентка във филологическия факултет.

Във вербалния материал са включени и познати, и по-малко познати за субектите думи с идеята да проверим не правописа, а слуховото възприемане на консонанта и отражението му при писане. Пет от думите (група 1) съдържат вокално съчетание [ау] (*ваучер, аудиозапис, каучук, аудитория, пауза*). Останалите пет думи (група 2) съдържат консонанта *л* в различни позиции (*слушаха, учител, българска/филология/филологически, факултет*). И в двете групи от думи, по наши предварителни наблюдения, при писане е възможно буквата *у* да бъде заменена с буквата *л*.

Резултати от проведения експеримент

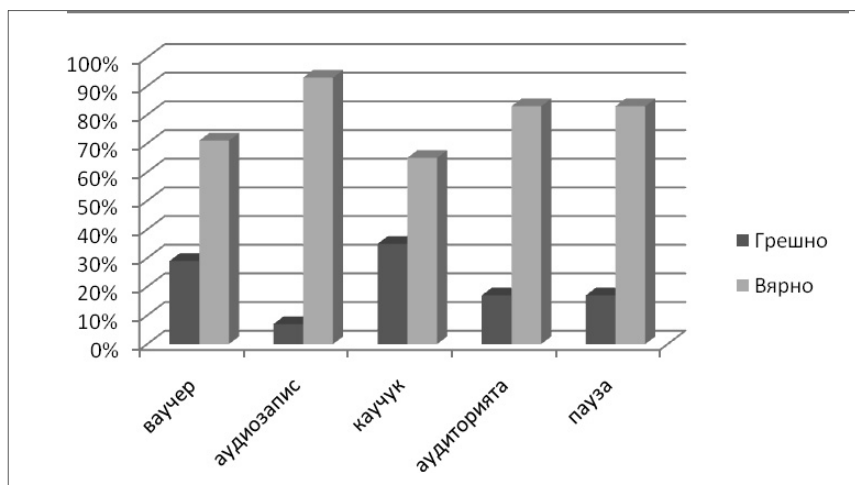
Важно е да се отбележи, че **от 41 ученици само двама са написали всички думи правилно.**

Резултати за думите от група 1 (фигура 1):

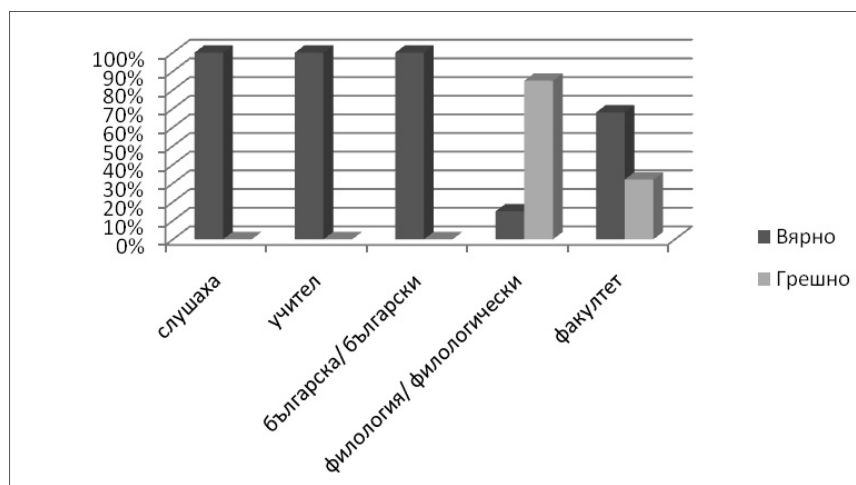
Резултатите за думите от група 1 показват, че по-непознатите и вероятно рядко употребявани думи *каучук* и *ваучер* са написани грешно от най-много ученици. 14 ученици (35%) са допуснали грешка в думата *каучук* (*калчук*) и 12 (29%) при думата *ваучер* (*валчер*). За сравнение, думата *пауза* например, която е със същото вокално съчетание в ударена позиция е с наполовина по-малко грешки – 7 ученици (17%) са написали *палза* вм. *пауза*. При думата *аудиозапис* грешките са значително по-малко. Само трима ученици (7%) са написали *алдиозапис* вм. *аудиозапис*. Думата *аудитория*, която съдържа същото вокално съчетание, но в неударена позиция, е написана грешно от седем ученици (17%) – *алдитория* вм. *аудитория*.

Резултати за думите от група 2 (фигура 2):

Според нашите очаквания думите *слушаха* и *български/а* са написани вярно от всички ученици. Проблем отново представляват думите, които са с по-ряд-

Фигура 1. Процентно съотношение на думите от група 1

Фигура 2. Процентно съотношение на думите от група 2

ка употреба сред учениците. Само шест от лицата, участващи в експеримента (15%), са написали *филология/филологически* правилно, а останалите са написали тези думи в различни варианти: *фиология, филоогия, фиулогия, фиологическия, фиологическия*. Подобно е и положението с думата *факултет*. Тринадесет ученици (32%) са написали думата правилно, а останалите са допуснали